

A vacsoráról, a társalgásról, az érdekes költőkről semmiféle emlékem nincsen; agyam törölte. Aztán a háziaktól kapott nejlonzsákban Auty segítségével a taxihoz cipelem a szőnyeget, majd a szálloda éjszakai portása kissé kiguvadt szemmel, de rezzentelen arccal átadja a kulcsomat.

Reggel első utam egy vegytisztítóba vezetett. Elintéztem a házhoz szállítást is. Anyám majd' minden pénzecskéje ráment. Szerencsére volt másik cipőm, nadrágom. Még két napig ténferegtem Londonban, minden pillanatban arra számítva, hogy hirtelen a vállamra csap egy kéz, és egy érdekes angol költő barátságosan megkérdezi: Ugye jártál orvosnál, öreg fiú? Malév-gépet még nem vártak olyan türelmetlenül és éhesen, mint én.

Itthon újra meg újra átéltem magamban a helyzetet, és mindig arra jutottam, hogy egyszerűen nem volt más választásom; azt tettem, amit kellett. Mikor lelkileg már alkalmasnak éreztem magam a feladatra, levelet írtam Autyéknak. Sűrű bocsánatkérések közepette, természetesen a részletek mellőzésével, leírtam agóniámat, ahogy minden szóba jöhető lehetőség sorra lehetetlennek bizonyult, és végül föl kellett adnom a reménytelen küzdelmet. Az evvel járó mennyei élvezetről nem tettem említést. Finoman még egy csöppnyi humort is megengedtem magamnak, ismerve kedvességüket, nagyvonalúságukat. Bízom benne, írtam, hogy a szégyenletes esetnek nem lettek maradandó nyomai, és régi barátságunk sem sínylette meg.

Válasz azonban nem érkezett.

Herta Müller

MINDEN SZÓ TUD VALAMIT AZ ÖRDÖGI KÖRRŐL*

Nádori Lídia fordítása

VAN NÁLAD ZSEBKENDŐ?, kérdezte anyám minden reggel a kapuban, mielőtt ki léptem az utcára. Nem volt nálam. És mivel nem volt nálam, visszamentem a szobába, és magamhoz vettem egy zsebkendőt. Egyik reggel sem volt nálam, mert minden reggel erre a kérdésre vártam. A zsebkendő volt a bizonyíték, hogy a reggeli órákban anyám vigyáz rám. A későbbi órákban és későbbi dolgaimban magamra voltam utalva. A kérdés – VAN NÁLAD ZSEBKENDŐ? – közvetett gyöngédség volt. A közvetlen gyöngédség kínos lett volna, ilyesmi nem létezett a parasztok között. A szeretet a kérdés álruháját öltötte. Csak így lehetett szárazon kimondani, a kurta parancsszavak hangján, amelyek munka közben hangzottak el. A nyers hang még hangsúlyozta is a gyöngédséget. Minden reggel kétszer voltam a kapuban: egyszer zsebkendő nélkül, másodszer zsebkendővel. Csak ezután léptem ki az utcára, mintha a zsebkendővel együtt anyámat is magammal vinném.

* © The Nobel Foundation 2009. A szöveg rövidített változata elhangzott az Irodalmi Nobel-díj átvételkor, 2009. december 7-én. A fordítás a www.nobelprize.org oldalon közzétett teljes szöveg alapján készült.

Húsz évvel később már jó ideje magamra utaltan, a városban éltem, fordítóként dolgoztam egy gépgyárban. Reggel ötkor keltem, fél hétkor kezdődött a munka. Reggelenként a himnusz zengett a hangszóróból a gyárudvar fölött. Ebédszünetben a munkásokorusok. Csakhogy a munkásoknak, akik az ételük fölé hajoltak, olyan üres volt a szemük, mint az ónozott vas, kezük mocskos az olajtól, ételük újságpapírba csomagolva. Mielőtt bekapták a falat szalonnájukat, késükkel levakarták róla a nyomdafesték feketejét. Két év telt el a hétköznapi darálójában, egyik nap olyan volt, mint a másik.

A harmadik évben búcsút mondhattam az egyhangúságnak. Egy héten belül háromszor, mindig korán reggel, bejött az irodába egy óriási termetű, nehéz csontú férfi szikrázó kék szemmel, egy titkosszolgálati kolosszus.

Az első alkalommal megállt az ajtóban, lehordott mindennek, aztán elment.

A második alkalommal levetette az orkánkabátját, fölakasztotta a szekrényajtó kulcsára, és leült. Azon a reggelen tulipánokat vittem be otthonról az irodába, éppen rendeztettem őket a vázában. Ezt nézte, és közben a rendkívüli emberismeretemet dicsérte. Síkos volt a hangja. Gyanúsnak éreztem. Vitába szálltam vele, leszögeztem, hogy a tulipánokhoz értek, de az emberekhez nem. Mire gúnyosan azt felelte, jobban ismer ő engem, mint én a tulipánokat. Azután karjára vette az orkánkabátot, és elment.

A harmadik alkalommal leült, én pedig állva maradtam, mert az én székemre tette le az aktatáskáját. Nem mertem letenni a földre. A férfi elmondott mindennek, hogy buta vagyok, mint a föld, lusta a munkára, meg hogy könnyűvérű nő vagyok, romlott, mint a tüzelő szuka. A tulipánokat félretolta, hogy majdnem leestek az asztalról, az asztal közepére üres papírlapot tett, meg a golyóstollát. Azt üvöltötte: Írja! Állva írtam, amit diktált – a nevemet, a születési dátumomat és a lakcímemet. Azután: Mindenki, hozzátartozóim és legközelebbi barátaim előtt is titokban tartom, hogy... és ekkor jött a szörnyű szó: *colaborez*, vagyis hogy együttműködöm. Ezt a szót már nem írtam le. Letettem a tollat, odamentem az ablakhoz, kinéztem a poros utcára. Nem volt aszfaltozva, kátyúk, púpos tetejű, viskószerű házak mindenütt. Ezt a romhalmazt ráadásul úgy hívták, hogy Strada Gloriei, vagyis a Dicsőség útja. A Dicsőség útján egy macska ült a tar eperfán. A gyár macskája volt, a tépett fülű. Feje fölött a kora reggeli nap, mint egy sárga dob. Azt mondtam: *N-am caracterul, nem ilyen a jellemem*. Az utcának beszéltem. A JELLEM szó hisztérikussá tette a titkosszolgálati embert. Darabokra tépte a papírt, a fecniket a földre szórta. Valószínűleg eszébe jutott, hogy prezentálnia kell főnökének a beszerzési kísérlet dokumentumát, mert lehajolt, tenyerébe gyűjtötte a fecniket, és az egészet beledobta az aktatáskába. Azután mélyet sóhajtott, és a vereség fölötti elkeseredésében falhoz vágta a tulipános vázát. A váza ripityára tört, olyan csikorgás hallatszott, mintha fogai lennének a levegőnek. Hóna alatt az aktatáskával a férfi halkán ennyit mondott: *Ezt még megbánod, a folyóba fogunk belefojtani*. Én pedig, mintha csak magamnak mondanám: *Ha ezt aláírom, úgysem tudok tovább együtt élni magammal, nekem kell megtennem. Akkor már inkább csinálják maguk*. Az iroda ajtaja nyitva állt, a férfi közben eltűnt. És odakint, a Dicsőség útján a gyár macskája leugrott a fáról a háztetőre. Az egyik ág úgy rugózott, mint valami trambulín.

Másnap kezdődött a zaklatás. Az volt a cél, hogy eltűnjek a gyárból. Minden reggel fél hétkor jelentkezni kellett az igazgatónál. Minden reggel ott ült mellette a szakszervezeti titkár és a párttitkár. Ahogy annak idején anyám kérdezte: Van nálad zsebkendő, úgy az igazgató most ezt kérdezte minden reggel: *Találtál másik munkát?* Minden egyes alkalommal azt feleltem: *Nem is keresek, szeretek itt dolgozni, legszívesebben innen mennék nyugdíjba*.

Egy reggel, ahogy munkába mentem, vaskos szótárain a folyosón heverték a földön, az iroda ajtaja mellett. Benyitottam, az íróasztalomnál egy mérnök ült. Azt mondta: *Mindálmunk kopogni szokás, mielőtt benyit az ember. Ez az én helyem, neked itt semmi keresnivalód.* Haza nem mehettem, mert akkor igazolatlan hiányzás ürügyén elbocsáthattak volna. Nem volt irodám, és most lett csak igazán fontos, hogy rendesen járjak munkába, semmi esetre sem hiányozhattam.

A barátnőm, akinek a nyomorúságos Strada Gloriein hazafelé menet nap mint nap elmeséltem mindent, az első időkben szabadabbá tette nekem az íróasztala sarkát. Ám egy reggel ott állt az irodája ajtajában, és azt mondta: *Nem engedhetlek be. Mindenki azt mondja, spicli vagy.* A megaláztatások körét kiterjesztették, elhintették a pletykát a kollégák között. Ez volt a legrosszabb. A támadások ellen lehet védekezni, a rágalmakkal szemben védtelenek vagyunk. Napról napra minden eshetőséggel számoltam, a halállal is. De ezt az aljasságot nem tudtam feldolgozni. Semmiféle számítás nem tette elviselhetővé. A rágalom belülről mocskol össze, és belefulladás, mert nem tudunk védekezni. A kollégák szemében pontosan az voltam, amit megtagadtam. Ha jelentettem volna róluk, mit sem sejtve bíztak volna bennem. Alapjában véve azért büntettek meg, mert megkíméltem őket valamitől.

Mivel éppen most nem hiányozhattam, irodám viszont nem volt, és a barátnőm sem engedhetett be a saját szobájába, tanácstalanul álldogáltam a lépcsőházban. Néhányszor le-föl járkáltam a lépcsőn – és hirtelen anyám gyermeke lettem, ugyanis VOLT NÁLAM ZSEBKENDŐ. Leterítettem a második emeletre vezető lépcsőre, kisimítottam, hogy ne gyűrődjön össze, és ráültem. Vaskos szótárainkat a térdemre fektettem, és fordítani kezdtem a hidraulikus gépek leírásait. Lépcsőházi ember lettem, irodám pedig egy zsebkendő. A barátnőm az ebédszünetekben leült mellém a lépcsőre. Együtt ettünk, ahogyan korábban az ő szobájában meg még korábban az én szobámban. Az udvari hangszórókból, mint mindig, a nép boldogságáról zengtek a munkáskórusok. A barátnőm evett, és sirt értem. Én nem sírtam. Nekem keménynek kellett maradnom. Sokáig. Néhány örökkévalóságnak tűnő hétig, amíg végül elbocsátottak.

Azokban a hetekben, amikor lépcsőházi ember voltam, utána néztem a lexikonban, mi mindent tartalmaz a LÉPCSŐ szócikk. Az első lépcsőfoknak a németben külön neve van: FELLÉPŐ. Az utolsó lépcsőfok a LELÉPŐ. A lépcsőfokokat oldalt a LÉPCSŐPOFÁBA illesztik. A lépcsősorok és lépcsőfordulók által közrefogott üres térnek is külön neve van: LÉPCSŐSZEM. A gépolajban úszó hidraulikus gépek alkatrészei közül már ismertem a szép FECSKEFAROK, FECSKENYAK szavakat, ami pedig a csavarokat tartotta, az volt a CSAVARANYA. Ugyanígy megdöbbenetek a lépcső részeinek költői elnevezései, a technikai nyelv szépsége. LÉPCSŐPOFA, LÉPCSŐSZEM – szóval a lépcsőnek is van arca. Legyen akár fa, kő, beton vagy vas – hogy van az, hogy az ember a világ legformátlanabb dolgaiba is beleépíti a saját arcát, saját húsából nevet ad a holt anyagnak, testrészekké személyesíti. Mintha a technika specialistái e rejtett gyöngésséggel tennék elviselhetővé a durva munkát. Vajon minden foglalkozás során kifejtett minden egyes munkafázis ugyanazon az elven alapszik-e, mint anyám kérdése a zsebkendőről.

Gyerekkoromban volt otthon egy zsebkendő fiók. Két egymás mögötti sorban, három oszlopba rendezve várták, hogy munkára fogják őket:

Balra apám és nagyapám férfizsebkendői.

Jobbra anyám és nagyanyám női zsebkendői.

Középen az én gyerekszsebkendőim.

A fiók a mi családi fényképünk volt, zsebkendőformátumban. A férfizsebkendők voltak a legnagyobbak, sötét, barna, szürke vagy bordó szegéllyel. A női zsebkendők kisebbek voltak, szegélyük világoskék, piros vagy zöld. A gyerekzsebkendők voltak a legkisebbek, szegély nélkül, de közepükben virágot vagy állatot ábrázoló nyomott mintával. Mindhárom zsebkendőfajtából volt hétköznapi az első sorban és vasárnapi a hátsó sorban. Vasárnap a zsebkendőnek – akár látta más, akár nem – passzolnia kellett a ruha színéhez. Nem volt a házban olyan tárgy, beleértve magunkat is, ami valaha ennyire fontos lett volna nekünk, mint a zsebkendő. Ezerféleképpen használtuk: orrfújásra, orrvérzésre, kéz-, könyök- vagy térd sérülésre, sírásra vagy a sírás elfojtására (ilyenkor a zsebkendőbe haraptunk). A hideg vizes zsebkendő a homlokokon fejfájás ellen szolgált. Négy sarkára csomót kötve és fejünkre terítve eső vagy napszúrás ellen. Ha meg akartunk jegyezni valamit, csomót kötöttünk rá. Ha nehéz táskát kellett cipelnünk, a kezünkre csavartuk. Búcsúzáskor ezt lobogtattuk, amikor kigördült a szerelvény az állomásról. És mivel a vonatot románul úgy hívják, TREN, a könnyet pedig bánati dialektusban így: TRÁN – a vonatkerekek csikorgása a sínen a fejemben mindig összerosódott a könnyekkel. A falunkban, ha valaki otthon halt meg, azonnal átkötötték az állat egy zsebkendővel, hogy csukva maradjon a szája, amíg be nem áll a hullamerevség. A városban, ha valaki összeesett a járdán, mindig akadt egy járókelő, aki a saját zsebkendőjével terítette le a halott arcát – így lett a zsebkendő az első halotti leple, mely alatt örök nyugalomra lett.

A forró nyári napokon a szülők késő este a temetőbe küldték a gyerekeket virágot öntözni. Kettesével-hármasával jártunk, együtt haladtunk sírról sírra, gyorsan öntöztünk. Azután leültünk szorosan egymás mellé a kápolna lépcsőjére, és néztük, hogyan száll fel néhány sírból egy-egy fehér párafelhő. Néhány pillanatig szálltak a fekete levegőben, azután eltűntek. Számunkra a halottak lelkei voltak: állatalakok, szemüvegek, kulacsok, csészek, kesztyűk és harisnyák. És itt-ott egy fehér zsebkendő, az éjszaka fekete szegélyével.

Később, amikor Oskar Pastiorral beszélgettem, hogy a beszélgetések alapján a szovjet munkatáborról írjak, ahová deportálták, elmesélte, hogyan kapott egyszer egy idős orosz anyától egy fehér batiszt zsebkendőt. Lehet, hogy szerencsétek lesz, neked meg a fiamnak, mondta az asszony, és nemsokára otthon lehetnek. A fia annyi idős volt, mint Oskar Pastior, és ugyanolyan messze volt az otthonától, mint ő, csak épp a másik irányban, büntetőszázadban, így mondta az asszony. Oskar Pastior az éhhalál szélén álló koldusként kopogtatott be hozzá, egy darab szenet akart kevéske ételre cserélni. Az asszony beengedte őt a házba, és forró levessel kínálta. Amikor pedig a fiúnak a tányérba csöpögött az orra, adott neki egy fehér batiszt zsebkendőt, amelyet soha senki nem használt. A zsúros szegélyén akkurátusan, selyemszállal hímzett pálcikák és rózsák: a zsebkendő maga volt a szépség, körülölelte a koldust, és súlyos sebeket ejtett rajta. Sajátos keverék: egyfelől a batiszt vigasztalása, másfelől mérőeszköz, amelyen a selyemmel kivarrott pálcikák a test hanyatlását jelző vonalkákat jelentik. Maga Oskar Pastior is hasonló keverék volt az asszony szemében: vadidegen koldus a házában, és elveszett gyermeke az idegenek között. Személye megkettőzése nemcsak boldogságot adott neki, ugyanakkor kibírhatatlan terhet is rótt rá az asszony gesztusa, aki hasonlóképpen két személy volt a szemében: az idegen orosz asszony és az aggódó anya, aki azt kérdi, VAN NÁLAD ZSEBKENDŐ?

Amióta ismerem ezt a történetet, nekem is van egy kérdésem: Nem lehetséges-e, hogy a VAN NÁLAD ZSEBKENDŐ? mindenütt érvényes, és összeköti a fél világot, akár

a reszketés és az olvadás között csillogó hómezők? Hogy fehéren betakarja a hegyeket, a sztyeppeket, végighullámozza minden határon, hogy maga alá temeti az óriási, büntető- és munkatáborokkal teleszórt birodalmat? Hogy a kérdést – VAN NÁLAD ZSEBKENDŐ? – még sarlóval-kalapáccsal, még sztálinista átnevelőtáborokkal sem lehet elhallgattatni?

Noha már évtizedek óta beszélek románul, az Oskar Pastiorral folytatott beszélgetés során tűnt fel először, hogy a zsebkendő román neve BATISTA. Megint az érzéki román nyelv, amely a szavakat kényszerítő egyszerűséggel hajszolja befelé, a dolgok szívéig. Az anyag nem tesz kerülőutat, kész zsebkendőként, BATISTA-ként jellemzi önmagát. Mintha minden zsebkendő mindig és mindenhol batisztból készülne.

Oskar Pastior a bőröndjében őrizte a zsebkendőt, emlékül a megkettőződött anyától és a megkettőződött fiútól. Őt lágerév után sértetlenül vitte haza. Hogy miért – fehér batiszt zsebkendője a remény volt és a félelem. Ha a reményt és a félelmet kiengedjük a kezünkől, meghalunk.

A fehér zsebkendőről folytatott beszélgetés után fél éjszakán át készítettem Oskar Pastiornak egy kollázst fehér levelezőlapra:

*Itt pötyög táncolnak mondja Bea
talpas pohárban tej ide kerülsz
fehéremű a szürke-zöld cintálban
a nevében önmagával azonos
majdnem minden anyag
nézz ide
én vagyok a vonatút és
a cseresznye a szappantartóban
soha ne beszélj idegen férfakkal és
soha ne a központon keresztül*

Amikor a következő héten elmentem hozzá, és kezébe akartam adni a kollázst, azt mondta: *Még rá kell ragasztanod, hogy OSKARNAK.* Mire én: *Amit neked adok, az a tiéd. Hiszen tudod.* Mire ő: *Ragaszd csak rá, lehet, hogy a levelezőlap nem tudja.* Hazavittem, és ráragasztottam: Oskarnak. És a rá következő héten újra nekiajándékoztam, mintha az előző alkalommal a kapuból fordultam volna vissza a zsebkendőmért.

Zsebkendővel ér véget egy másik történet is:

Nagyszüleim fiát Matznak hívták. A harmincas években Temesvárra küldték kereskedelmi iskolába, hogy átvegye a családi gabona- és gyarmatáru-kereskedést. Az iskolában birodalmi németek tanítottak, valódi nácik. Matz képzése csak úgy mellékesen állt kereskedelmi ismeretekből, főleg nácivá képezték – agymosás, ahogyan a nagykönyvben meg van írva. Matz, mire letette a záróvizsgáit, szenvedélyes náci volt, mintha kicserélték volna. Antiszemita jelszavakat ugatott, megközelíthetetlen volt, mint a debilek. Nagyapám több ízben rendreutasította: *Ő az egész vagyont zsidó üzlettársai és barátai kölcsöneinek köszönheti.* És amikor látta, hogy ez nem segít, többször meg is pofozta a fiát. Csakhogy Matz agyát addigra teljesen legyalulták. A falusi ideológus szerepét játszotta, zaklatta azokat a vele egykorú fiúkat, akik nem akartak a frontra menni. Miközben neki magának az íróasztalnál jutott poszt a román hadseregben. Csakhogy az elméletből a gyakorlatba kíváncszott, önként jelentkezett az SS-be, a

frontra akart kerülni. Néhány hónappal később hazajött, hogy megnősüljön. A fronton elkövetett gaztettek megtanították a varázsszóra, amellyel néhány napra megszabadulhatott a háborútól. A varázsszó ez volt: házasságkötési eltávozás.

Nagyanyámnak két fényképe volt Matz fiáról az egyik fiók mélyén: az egyik a házasságkötéskor készült, a másik a halála után. A házassági fotón fehér ruhás menyasszony áll, tenyérnyivel magasabb a vőlegénynél, sovány és komoly gipszmadonna. Fején viaszkoszorú, mint a behavazott lomb. Mellette Matz, náci egyenruhában. Ahelyett, hogy vőlegény lenne, itt is katona. Házasodó katona, és még egyszer utoljára házikatona. Alighogy visszaért a frontra, máris jött a halotti fotó. Rajta egy legutolsó, gránát tépte katona. A halotti fotó tenyérnyi, fekete szántóföld, a közepén fehér lepel, rajta szürke kupacnyi emberhús. A feketeségben olyan kicsi az a lepel, mint egy gyerekzsebkendő, amelynek fehér négyszögébe valami bizarr rajzolat került. Nagyanyám szemében ez a fotó is afféle keverék volt: a fehér zsebkendőn halott náci fekszik, emlékezetében pedig az ő eleven fia. Nagyanyám évekig őrizte ezt a megkettőzött képet az imakönyvében. Naponta imádkozott. Lehet, hogy az imádsága is kétértelmű volt. Lehet, hogy a szeretett fiú és a megszállott náci közötti szakadás volt a tárgya, és az Úristentől kérte a cérnát, hogy összevarrhasssa, hogy szerethesse a fiát, és megbocsáthasson a nácinak.

Nagyapám az első világháborúban szolgált. Tudta, miről beszél, amikor fiáról, Matzról szólva keserűen annyit mondott: *Bizony, ha lobognak a zászlók, az ész lecsúszik a trombitába.* Ez a figyelmeztető mondat a soron következő diktatúrára is érvényes volt, amelyben én éltem. Nap mint nap láttuk, ahogy a rendszer kisebb-nagyobb haszonélvezőinek lecsúszott a trombitába az eszük. Hamar elhatároztam, hogy én nem fújok bele abba a trombitába.

Viszont akaratom ellenére harmonikáznom kellett. A házban ugyanis ott állt a halott Matz piros harmonikája. A szíjak túlságosan hosszúak voltak. Hogy le ne csússzanak a vállamról, a harmonikatanár zsebkendővel kötötte össze őket a hátamon.

Lehet-e mondani, hogy éppen a legkisebb tárgyak, akár egy trombita, akár egy harmonika vagy egy zsebkendő, képesek összekötni az élet leginkább széttartó dolgait? Lehet-e mondani, hogy a tárgyak körben járnak, és módosulásaikban is az ismétlődésnek – az ördögi körnek – engedelmessé válnak? Lehet ilyesmit hinni, de mondani nem. Viszont amiről nem lehet beszélni, azt le lehet írni. Az írás ugyanis néma cselekvés, a fejet egyenesen a kézzel köti össze, a száját kihagyva. A diktatúrában sokat beszéltem, többnyire azért, mert úgy döntöttem, nem fújok bele a trombitába. A beszédnek többnyire elviselhetetlen következményei lettek. Am az írás a hallgatással kezdődött, ott a gyárban, a lépcsőn, ahol több mindenben kellett megállapodnom önmagammal, mint amiről beszélni lehetett. A történéseket már nem lehetett beszéddel artikulálni. Legföljebb kommentárokkal, de a horderejüket még úgy sem. Azokat csak némán, fejben tudtam betűzgetni, a szavak ördögi körében, írás közben.

A halálfélelemre mohó életvággyal reagáltam. Ami nem volt egyéb, mint a szavak mohó éhsége. Csak a szavak örvénye tudta megragadni az állapotot, amelyben akkor voltam. Kibetűzte, amit a száj nem tudott kimondani. A szavak ördögi körében vergődve próbáltam követni a külső eseményeket, egészen addig, amíg nem történt valami, amit azelőtt nem tapasztaltam. A valósággal párhuzamosan akcióba lépett a szavak pantomimja. Ez a pantomim nem tisztel semmiféle valóságos dimenziót, a lényeges dolgokat összezsugorítja, a jelentéktelenekeket felnagyítja. A szavak ördögi köre valami elátkozott logikát visz az átélt eseményekbe. Indulatos ez a pantomim, mégis félnék marad;

megfér benne a mohóság és a csömör. A diktatúra mint téma magától értetődően végig benne volt; amúgy nincs semmi, ami valaha magától értetődő tud lenni annak, akit egyszer megfosztottak tőle. A téma rejtetten jelen van, de ami a hatalmába kerít, az a szó. A szavak oda csalogatják a témát, ahová akarják. Semmi nem úgy van, és minden igaz.

Lépcsőházi ember koromban olyan magányos voltam, mint régen, gyerekkoromban a folyóvízben a tehenekkel. Leveleket ettem és virágokat, hogy közjük tartozzam, mert ők tudták, hogyan kell élni, én pedig nem tudtam. Nevükön szólítottam őket. *Máriatövis* névnek tényleg azonosnak kellett lennie a tüskés növényvel, amelynek tej folyik a szárából. Csakhogy a növény nem hallgatott a *máriatövis* névre. Kitalált nevekkel próbálkoztam: CSILLAGVIRÁG, TÜSKÉS FÉSZEK, hogy ne forduljon elő bennük sem a *Mária*, sem a *tövis*. Amikor ezekkel a hamis nevekkel próbáltam becsapni a valódi növényt, feltárult az üresség. Szégyent vallottam a növény előtt, hogy nem vele tárgyalok, hanem magamban beszélek. De ez a blamázs jót is tett. Én a teheneket őriztem, a szavak őriztek engem.

Ezt éreztem:

*Minden szó az arcban
tud valamit az ördögi körről
és nem mondja ki*

A szó hangalakja tudja, hogy csalnia kell, ahogyan a tárgyak az anyagukkal csálnak, az érzések a gesztusokkal. Azon a felületen, ahol az anyag és a gesztusok csálása összetalálkozik, ott rendezkedik be a szó hangalakja a maga kitalált valóságával. Írás közben bizalomról nem beszélhetünk, inkább beszédes csalásról.

Akkoriban a gyárban, amikor lépcsőházi ember voltam, a zsebkendőm pedig az irodám, a lexikonban találtam még egy szép kifejezést: LÉPCSŐS KAMATOZÁS. Azt jelenti, hogy egy lekötésért járó kamat a lekötés összegétől függően lépcsőzetesen emelkedik. A lépcsőzetesen emelkedő kamatok az egyik oldalnak kiadást jelentenek, a másiknak bevételt. Írás közben mindkettőt jelentik, attól függően, mennyire mélyülök el a szövegben. Minél inkább kirabol a leírt szöveg, annál többet mutat meg az átéltebből, ami az átélés közben még nem létezett. Csak a szavak fedezik föl, előtte nem tudták. Ahol rajtacsípi az átételt, ott tükrözik a legjobban. Annyira kényszerítő az erejük, hogy az átételtnek beléjük kell kapaszkodnia, különben szétesik.

Nekem úgy tűnik, a tárgyak nem ismerik az anyagukat, a gesztusok nem ismerik a hozzájuk tartozó érzéseket, a szavak pedig a száját, amely kimondja őket. Csakhogy ha biztosak akarunk lenni a létezésünkben, szükségünk van a tárgyakra, a gesztusokra és a szavakra. Minél több szót használhatunk, annál szabadabbak vagyunk. Ha szájunk a tilosba téved, gesztusokkal, sőt tárgyakkal igyekszünk kifejezni magunkat. Ezek nehezen értelmezhetők, ezért egy darabig nem is gyanúsak. Így tudnak segíteni nekünk abban, hogy a megaláztatást méltóságba tudjuk átfordítani, amíg gyanússá nem válik.

Röviddel azelőtt, hogy emigráltam Romániából, anyámnál egy kora reggelen megjelent a falusi rendőr, hogy elvigye. Anyám már a kapuban volt, amikor eszébe jutott, VAN NÁLAD ZSEBKENDŐ? Nem volt nála. A rendőr már türelmetlenkedett, de anyám visszafordult a házba, és magához vett egy zsebkendőt. Az őrszobán a rendőr tombolni kezdett. Anyám romántudása nem volt elég ahhoz, hogy megértse, mit üvöltözik. Azután a rendőr kiment az irodából, és kívülről bezárta az ajtót. Anyám egész napra fogva volt.

Az első néhány órát az íróasztalnál sírva töltötte. Azután fel-alá kezdett járkálni, és a könnyáztatta zsebkendővel törölni kezdte a bútorokról a port. Még később talált a sarokban egy vödröt meg egy szögbe akasztott kéztörölőt, és felmosta a padlót. Amikor mindezt elmesélte nekem, elszörnyedtem. *Hogyan takaríthattad ki ezeknek az órszobát?*, kérdeztem. Nem zavartatta magát, azt felelte, *valami munkát kerestem magamnak, hogy teljen az idő. És az iroda olyan mocskos volt. Még jó, hogy véletlenül férfizsebkendőt vittem magammal.*

Csak ekkor értettem meg: noha fokozta a megaláztatást, önként tette, és ezzel helyreállította a méltóságát a méltatlan helyzetben. Az egyik kollázsomban így kerestem erre szavakat:

*A rózsára gondoltam, a törhetetlen szárúra a szívben
a haszontalan lélekre olyan mint a szita
a főnök azonban azt kérdezte:
ki kerekedik felül
azt mondtam: aki menti a bőrét
azt kiabálta: a bőr csak
egy darab sértett batiszt
ész nélkül*

Bárcsak tudnék mondani egy mondatot mindenkinek, akiket a diktatúrákban nap mint nap, a mai napig megfosztanak a méltóságuktól – ha mást nem, egy olyan mondatot, amelyben benne van a zsebkendő szó. Ha mást nem, ezt a kérdést: VAN NÁLAD ZSEBKENDŐ?

Lehetséges-e, hogy a zsebkendőt firtató kérdés soha nem is a zsebkendőre vonatkozott, hanem az ember akut magányosságára?

Lackfi János

IZZÓ KORONG

Prodán Máriának

Szeretem nézni az embereket.
Ártatlan mulatság? Ki mondja?
Ha például vak lennék, hogy csinálnám?
Végigtapogatni minden érdekesnek
sejtett testet? Hogyan nyomoznám le
a levegőből kihasított, mozgó szobrokat?
Vagy megnyílna egy rezgő levegőtömbök
ütközéseiből, elegyedéséből álló új világ,